

Lese for å lære

Af GERD FREDHEIM, læringsstrategikonsulent, Haugesund, Norge.

Hvis man forstår det, man læser, så bliver det i ens hjerne. Men hvis man ikke forstår hvad man læser, så går det bare ind i den ene ende af hjernen og swoosh rigtig hurtigt ud af den anden ende. Jake Scheffler, 7. klasse (Elisabeth Arnbak. Faglig Læsning – fra læseproces til læreproces)

Dette tankevekkende sitatet leder oss inn i artikkelens tema, lese for å lære. HVEM har ansvar for å undervise slik at eleven forstår det han leser i de enkelte fag, og HVORDAN bør det undervises for at mest mulig kunnskap skal blive i elevens hjerne? Forskning viser at skolen har et stykke vei å gå i forhold til å legge til rette for at eleven skal kunne utvikle gode strategier for læring. Hvem skal gå denne veien sammen med eleven, og hvordan skal man gå?

"Rapport fra Udvalget til forberedelse af national handlingsplan for læsning. November 2005" gir oss svar på hvem som heretter skal ha ansvar for elevens leseundervisning: *I grundskolen er læsning traditionelt fokuseret om Dansk og dansklæreren. Da kravet til elevernes læsefærdigheder stiger i takt med mængden af skreven information i fagene, øges behovet for, at alle fag inddrages i læseundervisningen. Elevernes fortsatte læseudvikling er et fælles anliggende for alle klassens faglærere med dansklæreren som koordinator. Dansklæreren er ansvarlig for at undervise eleven i de nødvendige læsefærdigheder og læsestrategier. De øvrige faglærerne er dels medansvarlige for at støtte elever med særlig behov for læsestøtte, dels ansvarlige for at øge elevernes bevidsthed om fagets teksttyper og terminologi. Alle faglærere skal derfor kende til relevante læsefærdigheder og – strategier, så de kan inkludere disse i elevernes arbejde med at læse teksterne i faget.*

Leseundervisning – dansklærerens ansvar?

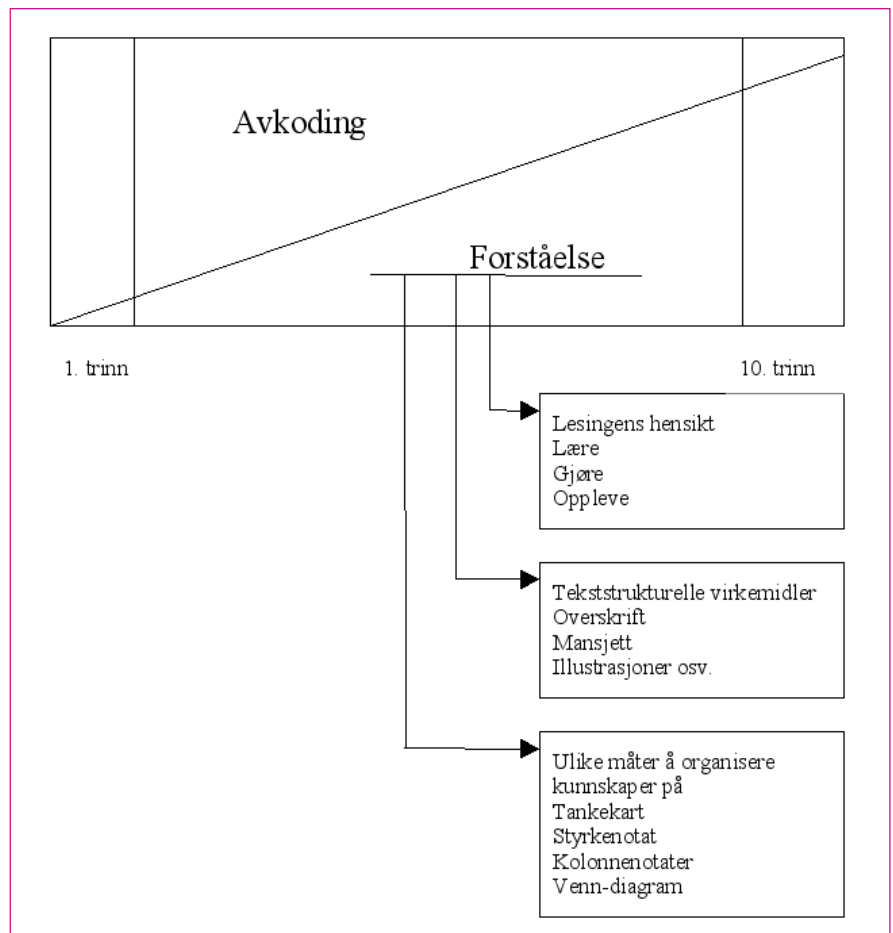
Leseundervisningen har tradisjonelt vært dansklærerens ansvar, og det er fortsatt dansklæreren som skal være ansvarlig for lesingens avkodingsdel. Nå må imidlertid samtlige faglærere komme på banen og undervise slik at eleven forstår det han leser i det enkelte fag. Eleven skal lære å forholde seg til et mangfold av tekster. Dette mangfold deles gjerne inn i hovedgruppene kontinuerlige og ikkekontinuerlige tekster. Alle faglærere må derfor kjenne til og kunne undervise i lesingens forståelsesdel. Ved undervisning i leseforståelse blir læringsstrategier et sentralt begrep. *Læringsstrategier* er i den norske læreplanen "Kunnskapsløftet" definert som *framgangsmåter elevene bruker for å organisere egen læring*. Ved undervisning i læringsstrategier og leseforståelse har det vist seg å være nødvendig å bevisstgjøre eleven på hensikten med lesingen. De tekststrukturelle virkemidlenes betydning

for leseforståelsen omfattes også av denne undervisningen sammen med ulike måter å organisere kunnskaper på. Det er disse tre områdene det vil bli fokusert på i det følgende.

Når vi i dag bruker begrepet lesing, tenker vi at lesing er et produkt av faktorene avkodning og forståelse. Mens vi "i gamle dager" anså leseundervisningen som avsluttet da koden var knekket, vet vi nå at undervisning i lesingens forståelsesbit må foregå parallelt med at koden knekkes.

Lesing = avkodning X forståelse

Fig.1

Rektangelet ovenfor er et bilde på i hvilket omfang lesingens avkodings- og forståelsesdel bør vektlegges fra 1. til 10. trinn. Det viser også de tre hovedområdene som bør ha fokus når det undervises i leseforståelse. En titt på 1. trinn viser at selv på dette trinnet må en liten del av undervisningen vies leseforståelse. Går vi til 10. trinn, ser vi at bildet er omvendt. På 10. trinn har eleven mange "lese for å lære" fag. Det betyr at den enkelte faglærer må undervise slik at eleven forstår det han leser i faget. Dette er et ansvar som også dansklæreren har parallelt med at han underviser i det som tradisjonelt sett har vært og er dansklæreren ansvar.

Å lese for å gjøre

Ved å gå tilbake til Fig. 1 ser vi at vi først av alt må bevisstgjøre eleven på hensikten med lesingen. Det betyr at hver gang eleven møter en tekst, må han stille seg spørsmålet: Hvorfor leser jeg dette? Noen ganger kan hensikten være å *lese for å gjøre*. Slike oppgaver kan variere fra å lese en instruksjon for å bygge en LEGO-bil til å lese en brukermanual. Dagens samfunn er rik på tekster hvor lesingen har denne hensikt. Når vi skal ta ut penger fra kontantbanken, når vi skal lese en kakeoppskrift, en strikkeoppskrift eller installere et nytt program på vår pc, leser vi "fra A til Å". Våre yngste elever møter utfordringer som denne:

- Farg gutten
- Lua er rød
- Genseren er svart
- Buksa er grønn
- Skoene er brune.

Å lese for å oppleve

Andre ganger kan hensikten med lesingen være å *lese for å oppleve*. Da leser vi på en avslappende og uforpliktende måte. Vi voksne setter oss ned med vår yndlingsbok, det være seg prosa eller poesi. Aviser og blader leses også som her og nå lesing. Elevene har sine favorittbøker og blader. Mange norske barn koser seg gjerne med "Karius og Baktus" eller spenningsboka "Røvet av vikinger". Rim og regler eller H. C.

Andersens eventyr er også eksempler på litteratur som leses som opplevelseslesing.

Å lese for å lære

En liten lesekatastrofe kan imidlertid inntreffe dersom barn leser til prøve i natur og teknikk som om dette var opplevelseslesing. Når hensikten med lesingen er å lese for å lære, er det ikke hensiktsmessig å lese på en avslappende og uforpliktende måte. Ved faglig lesning må eleven være seg bevisst AT det er fullt mulig å engasjere seg i lesingen. Han må også kjenne til HVORDAN han kan engasjere seg i læringsprosessen. Den metakognitive eleven har kunnskap om hva han skal lære, hvordan han lærer, hva han forstår, og hva han må gjøre dersom han ikke forstår. Eleven må også ha fått anledning til å utvikle et språk- og begrepsapparat som gjør at han både kan beskrive og kommunisere rundt egen læring.

Lærer, må jeg lese overskriften også? Ja, selvsagt. Må jeg lese det som står under bildene også. Ja, det er viktig. Ja, men, lærer, det er jo skrevet med liten skrift!

Kanskje også danske lærere kjenner seg igjen i dette lille glimtet inn i norsk skolehverdag. For et par år siden gav jeg en gruppe på 102 elever fra 6. og 7. trinn en tekst fra historieboka. Jeg ba dem lese teksten for så å besvare spørsmål om hvorvidt de leste overskriften, småoverskrifter, så på bilder og leste billedteksten. Resultatet ble

en tankevekker. 90 elever svarte at de bare leste teksten, 10 elever svarte at de leste teksten og så på bildene. Bare to elever svarte at det leste teksten, så på bildene, leste teksten under bildene osv. For å illustrere dette har jeg tatt med denne lille teksten om rødreven. De elevene som ikke er seg bevisst de tekststrukturelle virkemidlenes betydning for leseforståelsen, vil da lese teksten som dette:

En voksen rev kan veie fra 5-10 kg. Reven kan bli inntil 85 cm. lang, og halen kan bli omtrent 50 cm. Reven er lett å kjenne på sin rødbrune pels. Foran på beina og bak ørene er reven svart. Den buskete halen med hvit haletipp er også et av kjennetegnene.

Rødreven er et rovdyr. Det betyr at den spiser andre dyr f. eks. smågnagere som rotter og mus. Reven spiser også hare, lam og rådyrkalver.

Reven bor i hi. Hiet brukes flere år på rad, og det har ofte flere "nødtuganger". Når revemora får unger om våren, byttes foreldrene på å skaffe mat til ungene. De passer ungene sine etter tur. Det meste av dagen holder reven seg i ro. Reven er et skumrings- og nattdyr. Det betyr at den går på jakt så snart det begynner å bli mørkt.

I virkeligheten ser teksten slik ut:

RØDREVEN

*Det var en gang-----
Mikkel rev er hovedperson i mange eventyr og fabler.
Ofte får vi høre om hvor lur reven er.*

KJENNETEGN

En voksen rev kan veie fra 5-10 kg. Reven kan bli inntil 85 cm. lang, og halen kan bli omtrent 50 cm. Reven er lett å kjenne på sin rødbrune pels. Foran på beina og bak ørene er reven svart. Den buskete halen med hvit haletipp er også et av kjennetegnene.

MAT

Rødreven er et rovdyr. Det betyr at den spiser andre dyr f. eks. smågnagere som rotter og mus. Reven spiser også hare, lam og rådyrkalver.

LEVESETT

Reven bor i hi. Hiet brukes flere år på rad, og det har ofte flere "nødutganger". Når revemora får unger om våren, byttes foreldrene på å skaffe mat til ungene. De passer ungene sine etter tur. Det meste av dagen holder reven seg i ro. Reven er et skumrings- og nattdyr. Det betyr at den går på jakt så snart det begynner å bli mørkt.

Tekst og illustrasjon: Gerd

Prosessfokus snarere enn et resultatfokus

Det har vært inspirerende å kunne følge lærere som over tid har undervist systematisk i hvilken rolle de tekststrukturelle virkemidler har for leseforståelsen. Mor til en syvåring fortalte meg en skjønn liten historie. Hennes datter var kommet godt i gang med å lese hjemmeleksa høyt for sin mor. Plutselig stoppet jenta og utbrøt: *Å, mamma, vi vet ikke hva vi leser. Jeg glemte jo å lese overskriften.*

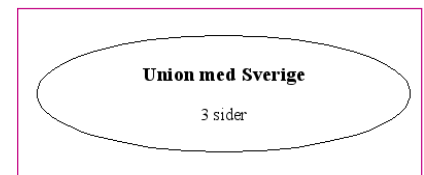
Selv når målet med lesingen er å lese for å lære, finner vi elever som er mer opptatt av å bli fort ferdige med lesingen, enn å forstå. *Mange elever har ikke kunnskap om de redskaper som er nødvendige for å bli en god leser. De har heller ikke ferdigheter i å bruke disse redskapene.* (Fritt etter Merete Wennevold. 2006). Elevene må bevisstgjøres på å lese for å lære har et prosessfokus snarere enn et resultatfokus. Denne leseprosessen kan deles inn i:

- Førlæsing
Oversikt over lærestoffet
Aktivere forkunnskaper
Planlegge arbeidsmåte, strategibruk og tidsbruk
- Mens jeg leser
Overvåke egen læring (her ligger også en fortløpende evaluering av læringsprosessen)
Organisere kunnskaper
Stille spørsmål til teksten
- Etterlesing
Evaluere
Arbeidsmåter
Tidsbruk
Strategibevissthet
Oppsummere/reorganisere lærestoffet

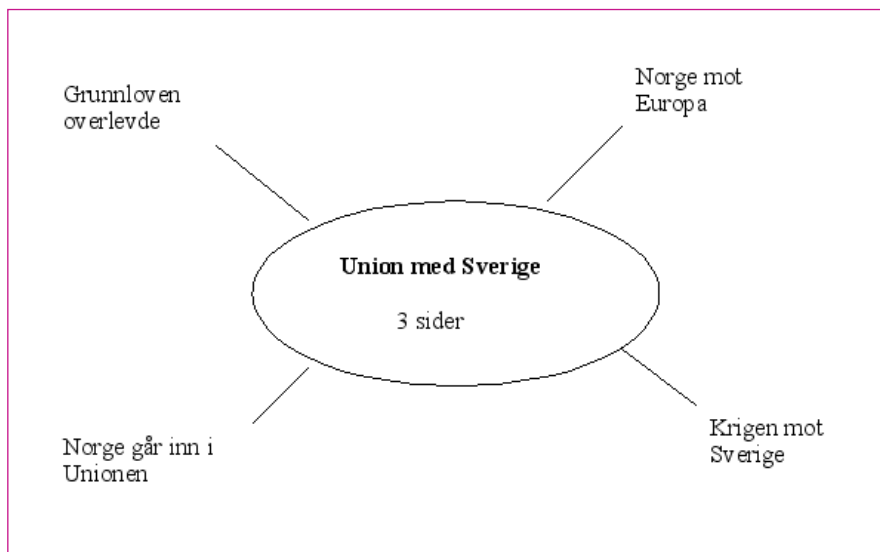
Eksempel

Når målet med lesingen er å lese for å lære, er det viktig for eleven å skaffe seg oversikt over lærestoffet. Dette kan eleven gjøre ved å skrive tekstens overskrift i sentrum av et tankekart for så å notere antall sider. Teksten Union med

Sverige kan brukes for å illustrere dette. Teksten er på 3 sider, og sentrum i tankekartet ville da se slik ut:

Dersom disse 3 sidene har fire avsnitt med følgende overskrifter: *Norge mot Europa, Krigen mot Sverige, Norge går inn i unionen og Grunnloven overlevde*, ville det gi ytterligere oversikt dersom eleven nå utvidet tankekartet til også å omfatte disse. Tankekartet ville da bli som dette:

Når eleven har skaffet seg denne oversikten, er det viktig å tenke over: *Hva tror jeg at jeg vet om dette fra før?*

En av de viktigste premissene for å lære noe nytt, er det eleven har med seg inn i lærings situasjonen. Når noe nytt skal læres, er det viktig å knytte det nye opp mot det en vet fra før. Oversikt over lærestoffet kombinert med elevens bakgrunnskunnskap gir eleven en forståelse av hva han skal lære.

Den metakognitive eleven stiller spørsmål til seg selv under lesingen. Skjønner jeg det jeg leser? Hva må jeg gjøre hvis jeg ikke forstår? Mens eleven leser, eller etter han har lest, er det også viktig at eleven organiserer det han leste, på den måten som passer han best. For enkelte elever vil det nå være aktuelt å gå videre med det tankekartet de brukte for å skaffe seg oversikt over lærestoffet. Andre elever vil synes tankekartet blir uoversiktlig dersom de fyller ut med mer informasjon. For disse elevene vil da et lineært oppsett være aktuelt. Da er styrkenotat og kolonnenotat alternative måter for å reorganisere kunnskaper.

Styrkenotat

1. Union med Sverige
 1. Norge mot Europa
 2. Krigen mot Sverige
 3. Norge går inn i unionen
 4. Grunnloven overlevde

Kolonnenotat

Union med Sverige

Norge mot Europa	Krigen mot Sverige	Norge går inn i unionen	Grunnloven overlevde

Lærer, er det pluss eller minus?

Å lese en tekstoppgave i matematikk forutsetter sin spesielle lesestrategi. Mange elever er også her svært resultatorienterte. De leser oppgaven på en avslappende og uforpliktende måte. Mange skreller så bort teksten, ser på tallene og behandler tallene på "mildest mulig måte". Det vil si at dersom det minste tallet står først, MÅ regnemåten bli pluss eller gange. Står det største tallet først, er det mulighet for å velge mellom minus og deling. Ved lesing av tekstoppgaver har mange elever opplevd det bevisstgjørende og trygt å få noen stikkord å forholde seg til. Disse stikkordene er:

- Marker
 - Spørsmål
 - Relevant informasjon
- Tegn funksjonelt
- Overslagsregning

Først nå kan selve utregningen ta til

- Kontrollregne
- Er svaret sannsynlig
- Skrive tekstsvaer

Ved å lede elevene inn i denne tankegangen, automatiserer de snarere et prosessfokus enn et resultatfokus. Dette er det samme prinsippet som ved lesing av fagtekst. Det blir et helt nødvendig fokus på førlesingsaktivitetene, et fokus som er svært viktig for elevens lese

forståelse både ved lesing av fagtekst og ved lesing av tekstoppgaver.

Resultatet av læringen henger nøye sammen med læringsprosessen og graden av medvirkning. Når ALLE lærere integrerer undervisning i læringsstrategier og leseforståelse i sitt fag, vil eleven få mulighet til å ta medansvar for egen læring. Det er dokumentert nær sammenheng mellom bruk av læringsstrategier og ferdigheter i lesing. Læringsstrategiene blir dermed redskaper for å bedre elevens lesekompetanse. Å lære teknikker for å organisere kunnskaper, å lære seg å vurdere og velge blant disse teknikkene er læringsprosesser som vil ta tid.

I alle fag og på alle årstrinn presenteres eleven for et bredt spekter av fagtekster.

I møte med ulike fagtekster må elever på alle trinn:

- Lære å skaffe oversikt over lærestoffet
- Vite noe om egen læring
 - Læringspreferanser
 - Redskaper utover lesingen
 - Funksjonelle lesestrategier
 - Funksjonelle måter å organisere kunnskaper på
 - Kjenne betydningen av tekststrukturelle virkemidler
- Beherske et språk- og begrepsapparat for å kunne
 - Beskrive egen læringsprosess
 - Kommunisere egen læringsprosess

På vei mot å nå dette målet er læreren elevens viktigste støttespiller

A teacher should enable students to become aware of different kinds of teaching strategies and direct them to a flexible use, regarding the goal of reading and the type of reading material.

Tatjana Jelenko. Talin 2004

Samarbeid med Danmark

Det er gjennom mitt seksårige samarbeid med Jonna Wrigley i Vejle kommune at jeg fikk anledning til å møte

danske lærere. Dette er et samarbeid som har vært både inspirerende og lærerikt. Under Munkebjergkonferansen 2004 ble jeg kontaktet av Marianne Gjelstrup. Dette møtet resulterte i samarbeid rundt Læringsstrategiprojektet i Køge kommune. Vi har nå avtale om et lignende prosjekt i Ishøj kommune. Prosjektstart blir august 2007. Gjennom mitt samarbeid med Gyldendals forlagsredaktør Kirsten Buhl fikk jeg desember 2006 gleden av å gi ut boken "At læse for at lære. En praksisbog i læringsstrategier". Det er Kirsten Jakobsen som har oversatt og bearbejdet boken.

Litteratur

Arnbak, Elisabeth: *Faglig læsning - fra læseproces til læreproces*, Gyldendal 2003

Brudholm, Merete: *Læseforståelse - hvorfor og hvordan?* Alinea 2002

Elstad, Eyvind og Turmo, Are: *Læringsstrategier. Søkelys på lærernes*

praksis, Universitetsforlaget 2006

Elbro, Carsten: *Læsning og læseundervisning*, Gyldendal 2004

Fredheim, Gerd: *At læse for at lære. En praksisbog i læringsstrategier*, Gyldendal 2006

Frost, Jørgen: *Prinsipper for god læseundervisning*, Psykologisk forlag 2003

Jakobsen, Kirsten og Tang, Katja: *Læseforståelse og læringsstrategier*. I: UDDANNELSE 2004

Jakobsen, Kirsten: *Er det muligt at uddanne til rummelighed?* Læsepædagogen 6/2005

Santa, Carol og Engen, Liv: *Lære å lære*, Stiftelsen Dysleksiforskning, 1996

Wennevold, Merete: *"Lærere må lære elever å lære"*. I: Utdanning, 18. mars 2005

